

27.06.2003

TUNNE KELAM. Kõne Okupatsioonide ja Vabadusvõitluse Muuseumi avamisel 27. juunil 2003

Tekst videolindilt autori parandustega.

Lugupeetud koosolijad, daamid ja härrad! Mul on au Kistler-Ritso Sihtasutuse Eesti juhatuse nimel sisse juhatada Okupatsioonide Muuseumi avatseremoonia. Tervitan siia saabunud endist Vabariigi Presidenti, peaministrit, ministreid, Tallinna linnapead. Tänan kõiki Eesti Vabariigi kodanikke ja külalisi, tänan välissaadikuid, kes on oma osavõtuga seda sündmust väärtustanud. Eelkõige aga avaldan lugupidamist ja austust neile kümnetele tuhandetele, kelle kannatuste jäädvustamiseks, eesti rahva kogetud tragöödia mälestamiseks see maja on valmis ehitatud.

Tõepoolest, eesti rahvas on teinud oma ajaloos läbi imesid. Ime on meie Eesti Vabariigi teke. Samuti selle taastamine pärast poolesajandilist okupatsiooni iseseisva rahvusriigina. Vaadelduna 15 aastat tagasi elanud inimese silmadega on ime, et tähistasime äsja Võidupüha ja korraldasime Eesti Kaitseliidu paraadi Jõhvis. Ime on ka see, et aasta pärast võime olla NATO ja Euroopa Liidu täisliikmed. Kuid veelgi suurem ime on, et eesti rahvas on suutnud kõigile kannatustele ja vintsutustele vaatamata püsima jääda. Oleme suutnud säilitada eneseteadvuse, väärikuse, oma kultuuri ja keele. Valminud muuseum on ka selle eestiliku püsivuse ja visaduse tähis.

Kuid just see, et oleme saavutanud nii palju, kohustab meid senisest enam meenutama oma minevikku. Tõsi, eestlased on niihästi eraelus kui ka kollektiivselt suutnud mineviku tragöödiast enamasti üle olla. Selles on avaldunud meie ellujäämise tahe, usk paremasse ja õiglasemasse homsesse, aga ka sügav sisemine kultuurietika. Eesti rahvas ei suuda elada kättemaksust, vihkamisest või alalisest ebaõiglustundest. Kuid samas kogeme, kuidas pragmaatilised püüded keskenduda ainuüksi tänapäevale kasvatavad suures osas meie rahvast ebakindlust, süvendavad ebaõiglustunnet ja tekitavad sisemisi lõhesid. Minevikku unustada ei saa ega tohi. Sest üksnes lähimineviku okupatsioonide täiemahuline teadvustamine on tagatiseks, et totalitaarse võimu ihkajate inimsuse- ja rahvusevastased kuriteod iial ei kordu.

Seda minevikku sümboliseerivad siin muuseumiruumis kohvrite hunnikud ja read; maketid kahest viisnurga ja haakristi märki kandvast vedurist; paat, mis 1944. aasta sügisel viis Hiiumaalt põgenikke Rootsi ja on nüüd tagasi toodud. Kõik need sümbolid näitavad ühte – millise jõhkru ja põhjalikkusega totalitaarsed okupatsioonid purustasid, paiskasid segamini ühe väikese rahva normaalse ja stabiilse elu. Rahvas asetati peaaegu üleöö ratastele, paatidesse, kisti eemale oma kodudest nii otseses kui ka ülekantud tähenduses. Sest need, keda ei mõrvatud, keda ei vangistatud ega küüditatud Siberisse, need küüditati oma kodudest vaimselt, neilt võõrandati vabade kodanike ühiskond selle põlisväärtustega, turvatunne, perekonnakeskne elu.

Kõigest aasta ja üheksa päeva tagasi võttis Riigikogu vastu avalduse okupatsioonirezhiimide kuritegudest Eestis. Kõnealune avaldus lähtub sellest, et kui Saksa natsistliku rezhiimi kuriteod on rahvusvahelisel tasandil hukka mõistetud, siis Nõukogude Liidu kommunistliku rezhiimi samaväärsed kuriteod ning Eesti territooriumil toime pandud genotsiid on hukka mõistmata. Riigikogu kuulutab mainitud kuriteod sooritanud Nõukogude Liidu kommunistliku rezhiimi ja selle poliitikat teostanud organid kuritegelikeks ning rõhutab, et Eestis toime pandud inimsusevastaste- ja sõjakuritegude eest vastutavad Nõukogude Liidu kommunistlik partei ning selle Eestis tegutsenud organisatsioon. Riigikogu tõdeb, et Eestis toime pandud kuriteod olid osa totalitaarsete valitsuste inimvaenulikust tegevusest ning teeb järelduse, et äärmuslikele ideoloogiatele tuginevad rezhiimid ohustavad rahu ja rahvaste vaba arengut seni, kuni nende kuritegelik olemus on lõpuni avamata ja hukka mõistmata.

Sellele hinnangule tugineb ka täna avatava muuseumi sõnum. See on panus meie rahva mineviku väärikaks jäädvustamiseks ja teadvustamiseks, võimaldamaks meil vabadena okupatsioonide taagast ning suurema enesekindlusega edasi minna. Okupatsioonide taaka ei saa unustada ega ignoreerida – see tuleb paigutada ühte kindlasse kohta, seda süsteemselt, objektiivselt ja mitmekülgset teadvustada.

Kistler-Ritso sihtasutuse Eesti juhatuse nimel on mul au ja hea meel avaldada tänu ja lugupidamist perekond Kistleritele. Walter Kistlerile ja ta abikaasa Olga Kistler-Ritsole, kes on üks neist tuhandetest eestlastest, keda Nõukogude okupatsioon sundis kodumaalt põgenema. Ja küllap oli see nähtamatute heade jõudude juhitud kokkusattumus, et pool tosinat aastat tagasi Vello Karuks, Seattle'is elav eesti pagulane, suunas Eestit külastama saabunud Kistlerid minu kabinetti Toompeal. Kistlerid soovisid head nõu, mida nad saaksid teha Eesti heaks. Kuna olime koos abikaasaga äsja Bonnis tutvunud Saksa sõjajärgse ajaloo moodsa muuseumiga, siis tekkis meil hullumeelne idee – pakkuda välja omamoodi "sajandi projekt" ehk teisi sõnu: ehitada algselt mõeldud stipendiumide asemel muuseum Eesti lähimineviku jäädvustamiseks ja tutvustamiseks. Olime rabatud ega suutnud päris hästi oma

kõrvu uskuda, kui Kistlerid juba esimese kohtumise lõpul avaldasid selleks põhimõttelist nõusolekut. Selle nõusoleku tugevdamisel ja selgete sihtide seadmisel andis suure panuse Vello Karuks, kes kahjuks käesoleva aasta kevadel meie hulgast lahkus.

Järgnes organisatsiooniline arengujärk: modustati Kistler-Ritso sihtasutus, mida rahastas ja juhtis Olga Kistler-Ritso ning mille Seattle's asuvas nõukogus toimisid lisaks Vello Karuksile veel Mark Romman ja Sesh Velamoor. Eestis moodustati muuseumi ehitamise sihtasutuse juhatus, mida hakkas üsna sümboolselt vedama Heiki Ahonen - endine vabodusvõitleja, süümevang, Hirvepargi 1987. aasta meelevalduse organisaatoreid ja raadio "Vaba Euroopa" eestikeelsete saadete toimetuse omaaegne juht. Juhatuses on tänuväärset tööd teinud Lagle Parek, Toomas Kutsar ja Arvo Pesti. Suurimaks probleemiks koha peal kujunes mitte raha, vaid sobiva asukoha leidmine. Kulus mitu aastat, kuni tänu Tallinna linnavalitsuse ja Kaitseliidu mõistvale suhtumisele sai võimalikuks muuseumi asupaik kindlaks määrata ja lõpuks ka nõuetekohaselt vormistada. Juhatus loobus üsna varsti mõne vana hoone kohandamise ideest – eesmärgiks oli moodne, ruumikas ja interaktiivselt kujundatud muuseum, mis oleks mitte üksnes väljapanekute paik, vaid ka uurimiskeskus. Ettevalmistuste teaduslikku poolt on vedanud ajaloodoktor Enn Tarvel. Ehitamise ettevalmistamise probleemide lahendamist oodates on valminud videointervjuud paarisaja isikuga, seitse dokumentaalfilmi; muuseum on kogunud rohket ainelist materjali ja eksponaate; trükivalgust on näinud uurimus Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioonilise struktuurist ning neli väiksemat trükist; muuseum on osalenud näituste korraldamisel ja teaduskonverentsidel. Üheks eesmärgiks on seatud lülitumine samalaadsete muuseumide rahvusvahelisse võrgustikku.

Oleme väga rahul muuseumi arhitektuurilise lahendusega. Täna Arhitektide Liitu projekti võistluse korraldamise eest, mis leidis elavat osavõttu. Õnnitlen veel kord võistluse võitjaid - arhitekte Indrek Peili ja Siiri Vallnerit. Ehitustöid teostas kogemustega firma – AS FKSM. Meie tänu kuulub ehitustööde juhile Tarmo Sikule, kes sai küll võimaluse alustada alles läinud aasta novembris - pärast ehitusloa vormistamist. Seega toimus ehitamine üsna sümboolselt Kolõma vangilaagrites tuntud Põhja-Siber pakase tingimustes, kuid sellega tuldi auga toime.

Tahan lõpuks öelda, et käesoleva muuseumi tõeliseks kangelaseks on kogu eesti rahvas. Nii need, kes on hukatud, hukkunud ja kannatanud. Kui ka need, kes on ellu jäänud. See on veelgi tähtsam – jääda ellu. Üks mõtlemapanev signaal puudutab esimest okupatsioonimälestusi salvestanud videofilmi, mis valmis neli aastat tagasi – selles oma läbielamusi jaganud kümnest isikust on tänaseks üle poole elavate hulgast lahkunud. See näitab, kui väga on vaja aega ja veel olemasolevaid võimalusi tõhusalt kasutada.

Siinsamas Okupatsioonide Muuseumi naabruses 1987. aastal aset leidnud Hirvepargi meeleavaldus püsitatas küsimuse tõest – ajaloolisest tõest. Eesti poliitilise arengutee järelalus võiks olla, et just tõe mineviku kohta tegi meid vabaks. Suutsime taastada vabaduse tsiviliseeritult ja rahumeelselt, ühendades otsustaval hetkel erinevad jõud iseseisva rahvusriigi taasloomisel. Loodan, et täna avatav muuseum kujuneb sellesama ajaloolise tõe jäädvustamise ja väärtustamise kui ka selguse ja lohutuse leidmise paigaks. Ühtlasi kohaks, kus nii meie noor põlvkond kui ka väliskülalised võivad saada ettekujutuse eesti rahva ränkraskest teest, aga ka ainulaadsest kogemusest oma meelsuse, keele ja kultuuri säilitamisel – kogemusest, mida meil on pakkuda aineliselt arenenumatele rahvastele.

Vabariigi presidendi pöördumine: Eesti rahva saatus lähimineviku okupatsioonides on osa paljude Euroopa rahvaste saatusest. Täna avatava muuseumi tähendus tõuseb kõrgemale oma ajast ja tänasest päevast, olles mälestusmärgiks kõigile vabaduse eest võidelnud kaasmaalastele ning samas hoiatuseks võimalike ohtude eest tulevikus.

Juhan Parts EV Peaminister Austatud proua Olga Kistler, lugupeetav president Meri, eksellentsid, daamid ja härrad, endised nõukogude rezhiimi poliitvangid, kõik okupatsioonide all kannatanud.

Suuremal või vähemal määral oleme okupatsiooni omal nahal tundnud kõik võibolla välja arvatud see põlvkond kes alles kujuneb.

MA tahaksin teha kolm märkust:

Esiteks tegu ei ole okupatsiooni vaid okupatsioonide muuseumiga; sovetlik, natslik ja taas sovetlik okupatsioon, mis kestis kuni 1991 aastani kui iseseisvus taastati. Kui 1992 aastal uus põhiseadus vastu võeti, põhiseaduslikud institutsioonid loodi ja 1994 aastal kui viimane vene sõdur Eestist lahkus.

Teiseks: See on minevik mitte olevik. Sellepärast on põhjendatud muuseum kus näidatakse seda mis on olnud kuid mis enam kunagi ei kordu.

Kolmandaks: peaministrina heitsin pilgu okupatsioonieelse valitsuse saatusele. See on nii ilmekas näide nõukogude okupatsiooni jõhkruusest Eesti Vabariigi kallal, et tuletan selle siin teilegi meelde.

Peaminister Jüri Uluotsal õnnestus end NKVD eest maal redutades peita, kuid kõik teised valitsuse liikmed olid juba 1941 aasta lõpuks arreteeritud ja Venemaale saadetud. Ja järgmise, 1942 aasta lõpuks olid nad kõik piinades surnud välja arvatud haridusminister Paul Kogerman kellel ainsana õnnestus Siberi katlast kodumaale naasta.

President Lennart Meri, sihtasutuse patroon: Kallis proua Olga Kistler. My dear friend, yesterday we spoke German with you., eksellentsid, härra peaminister, härra linnapea, EV Riigikogu liikmed ja kallid saatusekaaslased. Ma olen siin selle ilusa hoone nurgakivi panekul kord juba rääkinud, siis oli teid küll palju vähem kohal. Ma olen käinud siin kui hoone omandas esimest korda. Ma mõtlesin paljudele teistele muuseumidele, mida ma olen külastanud ja mis on kaks või neli või kümme või viiskümmend korda suuremad ja püüdsin selgusele jõuda mis hakkab siin nende seinte vahel toimuma. Mul on kole hea meel näha teid kõiki, see kõneleb teie huvist selle hoone saatuse vastu. See kõneleb ka teie poliitilisest angažeeritusest ja samas on mul kole hea meel et see hoone on nii läbipaistev, et eesti kased paistavad siia sisse ja sahisevad vaikselt nii nagu nad sahisevad ka Siberis tundmatute haudade kohal. Kõik mida sellise hoone avamisel tuleb öelda oli juba öeldud ja veenvalt öeldud Tunne Kelami poolt.

Ma tahaksin aga iseendalt ja teilt eelkõige teada – kas see on okupatsiooni muuseum, kas see on terrori muuseum nagu Budapestis, kas see on genotsiidi muuseum nagu Washingtonis, kas see on põgenemise muuseum nagu Checkpoint Charile's või on see väga täpselt defineeritud lähiajaloo muuseum nagu Riias ja Vilniuses. Ma arvan et ta ei ole üldse muuseum, ma arvan et ta pole mitte midagi ühist okupatsioonide ja terroriga

Ma usun et see kaunis maja millele üks eesti perekond pühendas kõik oma säästud, sest proua Ritso ei põgenenud Eestist mitte kuldkohver käes vaid ta lahkus oma teadmistega mis tal olid Tartu Ülikoolist ja mida ta täiendas põgenikelaagris Saksamaal. Ma mõtlen et niisuguste säästude ja niisuguse ohvrimeelega loodud maja peab teenima vabadust. See on meie vabaduse maja ja ta peaks meile meenutama vaid ühte- kui nõrk ja habras on piir vabaduse ja vabaduse vastaste vahel. Kui täpselt me peame teadma milliste vahenditega töötab Euroopa kõige väiksemas riigis tema parlamentaarne demokraatia, tema poliitilised erakonnad, vaba ajakirjandus ja kui kerge on sellest piirist üle minna ja väga kiiresti kaotame kõik. Nimetagem seda hoonet eesti vabaduse muuseumiks, see annab meile sihiku tulevikku. See annab meile ka ränga kohustuse- vabadust pole maailmas kunagi liialt palju. Meie

olemasolu, meie ajaloolised kogemused, see veerand eesti elanikkonnast mida me siin leiname, keda me kaotasime, selle me kaotasime tänu sellele et vabadust oli kahe maailmasõja vahel liiga vähe. Teda ei ole ka praegu maailmas liiga palju ja me teeksime ränga vea Euroopa Liitu ja NATOsse astudes eeldades et Eesti on nüüd valmis. Ja EL teeks ränga vea kui laienedes ta mõtleb et Euroopa on nüüd valmis. Ja me kõik kes me kummardame ühtseid väärtusi Euroopas, Ameerikas, Kanadas, teeksime ränga vea kui mõtleksime et maailm on valmis. Ta ei saa mitte kunagi valmis. Ta võib ainult paremaks saada ja seda saab ta siis kui me mõistame et meie kõigi ülesanne on olla äärmuste vastu kandku nad siis seda või teist märki, ja hoida seda mis meile on antud, eestlase eneseusaldust tema vabaduseih ja võitja suuremeelsust. See maja pole vihkamise maja vaid meie võidu maja, meie vabaduse maja ja sellega asetab ta meie õlgadele ränga kohustuse hoida oma rahvast ja hoida Euroopat nende vigade eest mille eest on nii rängalt makstud. Nii suuri ohvreid kantud. Pöörakem seljad vihkamisele ja halva meelespidamisele. Ma tänan teid kõiki kallid saatusekaaslased ja tänan proua Olgat siin ja tema abikaasat tänu kellele meie pea kohal on nii nõudev katus.

Edgar Savisaar, Tallinna linnapea: Head kuulajad,

Kui hakata meelde tuletama ja uurima, siis suure tõenäosusega imestab nii mõnigi meist, millist eeskujulikkumuseumide valikut pakub Eesti Vabariigi pealinn Tallinn oma elanikele ja külalistele.

Meil on kirjanike ja kunstnike muuseumid, Tallinnas asuvad Eesti Arhitektuurimuuseum, Eesti Ajaloomuuseum Suurgildi hoones ja Maarjamäe lossis, Eesti Kunstimuuseum ja Tarbekunstimuuseum, Eesti Loodusemuuseum ja Eesti Meremuuseum, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Eesti Tervishoiu Muuseum, Eesti Tuletõrjemuuseum, Eesti Vabaõhumuuseum;

on olemas Lastemuuseum, milles ei eksponeerita küll lapsi, vaid mänguasju, on Maiustusmuuseum ja Miinimuuseum; Tallinna Linnavalitsusele on tähtis ka Tallinna linna ajalugu tutvustav Linnamuuseum.

Täna avame Okupatsioonimuuseumi.

Sõna muuseum, mis pärineb kreekakeelsest sõnast museion ei tohi siin asendada hoopis teisetüvelise ja teist tähendust kandva sõnaga monument. Me ei ava täna okupatsioonimonumenti. Sest monument on see, mis aja seisatab.

Õiges muuseumis aga tuksub elu. Ta on koht, kus mälestused säilitatakse elavaina. Toimunud sündmusi ja loodud väärtusi mõtestatakse uuesti, mitte ei lasta neil lihtsalt lebada. Neist õpitakse ja nad õpetavad meid. Okupatsioonimuuseumi külastus on julge pilguheit meie ajaloole. Ainult häbenemata oma ajalugu ja vihkamata oma ajalugu, saame me sellest õppida.

Siinkohal minu suurim lugupidamine ürituse eestvedajatele: Walter ja Olga Kistler, ma tänan Teid südamest Teie meelegi eest. Te olete teinud suure töö tagamaks meie lähiajaloo valusaimate mälestuste püsimise, võimaldamaks meil saada nendest õpetatud.

Veel tänaselgi päeval on olnud kuulda väiteid, et okupatsioon kestab.

Lugesin hiljuti usutlust vabadusvõitlejate Mart Nikluse ja Kalju Mätlikuga, kes leiavad, et nõukogude okupatsioon kestab Eestis varjatud kujul edasi siiani. Mart Niklus ütleb selles intervjuus otse välja: Lubati ju taastada rahvusriik ja luua demokraatlik õigusriik, kuid kummastki pole tänaseni asja saanud. Ma olen nõus härra Niklusega selles mõttes, et kaugeltki ei ole meie rahvusriigi ja demokraatliku õigusriigina edasikestmine kaljukindlalt tagatud. Selle tagab ainult kogemus nende kestmisest pikemat aega.

Tuletagem meelde millised tulised vaidlused käisid Riigikogus selle üle, kas ja kuidas mõista hukka kommunismi kuriteod. Lõpuks ikkagi leiti mehisust see otsus vastu võtta ning saavutati poliitiliste jõudude konsensus sellise avalduse iseloomu suhtes.

Okupatsiooni temaatika ja mälestus on eestlaste sees veel elav. Ja selles mõttes okupatsioon, kui midagi, mis meiega on juhtunud, kestabki, et me tajume tema tagajärgi ja tajume tema õpetust. Ja vahel laseme ennast eksitada hirmudest, mida okupatsioon on meie hinge jätnud.

Kultuuriantropoloog Argo Moos on osutas tänavuse aasta veebruaris Maalehes, et: Kontakt minevikuga on vältimatu. Küsimus on vaid selles, mis laadis ta meie ette tuleb kas hirmutava varjuna või elujõu allikana. See sõltub sellest, kui palju me minevikust teame. Mida rohkem on ühtsustunnet minevikuga, seda enam annab ta elujõudu.

Okupatsioonimuuseumi avamisega loome eelduse paremaks ühtsustundeks valusaima õppetunniga oma minevikust ja eelduse ammutada temast kibestumuse ja hirmude asemel elujõudu.

Ma tänan Teid!

Aadu Oll, Rahvuslik Demokraatlike Jõudude Koostöökoda: Ma ei tea, kas see lihtsalt juhtus nii või oli see planeeritud, kuid ei saa olla sümbolsemat päeva, kui tänane päev, selle muuseumi avamiseks. Täna sada aastat tagasi sündis Ernst-Voldemar Kull, üks Eesti mureaastate poliitikuid ja Eesti iseseisvuse järjepidavuse säilimise eest võitlejaid, kelle mälestusele on siiani kahjuks teenimatult vähe tähelepanu osutatud. See muuseum on mingil määral mälestusmärk temalegi.

Inimese mälu on lühike. Vaid tosin aastat on möödunud Eesti taasiseseisvumisest ja juba tundub mitte ainult noortele, vaid isegi meie, hr. Sarve tabava väljenduse järgi "sauruste"

põlvkonnale, kes me oleme sündinud ja kasvanud vabas Eestis ja üle elanud pool sajandit okupatsiooni, kõik möödunu nii kaugel olevat, et paljugi olnust kipub häguseks muutuma. Selle muuseumi osa eesti rahva ajaloolise mälu säilitamises on hindamatu. Juba enne tema avamist on tehtud mitmeid uurimistöid, avaldatud publikatsioone, filme, mille loetlemine siin läheks liiga pikaks ja ei olegi minu ülesanne. Küll on aga minu kohus märkida, et nende tehtud tööde väärtus on väga suur. Ja kui poleks olnud Kistler-Ritso sihtasutust, poleks neid lihtsalt olnud.

Paar päeva tagasi pühitseti maakondade mälestuskivid Pilistvere memoriaalil. Tahaksin neid kahte asja – Pilistvere memoriaali ja lähiajaloo muuseumit siduda. Mõlemad jäädvustavad Eesti rahva ajalugu. Mõlemate ülesanne on hoida rahva mälestust ja välistada võimalus seda tulevikus võltsida. Ja kõige tähtsam, mis ühendab neid – mõlemad on tekkinud ilma igasuguste käskude ja korraldusteta, nende inimeste tegevuse viljana, kes tundsid oma hinges rahva tahet, vajadust nii muuseumi kui ka memoriaali järele ja võtsid selle teostamise oma südameasjaks.

Siinjuures ei saa jätta märkimata, et Vabaduse monument, mille rajamiseks on mitmeid kõige kõrgemate instantside otsuseid ja korraldusi, on siiani rajamata. Niipalju siis riiklikust ja vaba inimese initsiatiivist.

Kõigi endiste poliitvangide, küüditatute ja vabadusvõitlejate ülesandel tänan siinjuures lugupeetud pr. Olga Kistler-Ritsot tema hindamatu panuse eest, tänu millele rajati see muuseum, mis teeb võimalikuks meie mineviku, meie hukkunud ja langenud saatusekaaslaste mälestuse jäädvustamise. Suur aitäh teile!

Aga muuseum ei ole vaid hoone. Selle hoone sees on eksponaadid. Ja eksponaatide kogumine ja annetamine on juba meie kõigi ülesanne. Võtkem seda ülesannet väga tõsiselt. Ka eksponaadid ei ole veel kõik. Personal, pühendunud inimesed, kes rajavad ekspositsiooni, teevad teaduslikku tööd, on need meistrid, kes lihvivad teemandi, teevad temast briliandi. Meie tänu ja lugupidamine Heiki Ahonenile ja tema kaastöölistele.

Joseph DeThomas, Ameerika Ühendriikide suursaadik: Me oleme õnnelikud ja tänulikud Kistler-Ritso Fondile selle muuseumi rajamise eest. Minu siinviibitud pooleteise aasta jooksul olen palju õppinud vabaduse hinnast ja sellest kui kohutav kuritöö on vabaduse röövimine.

Keith Callow, kohtunik: See muuseum ehitati tänu Kistler-Ritso Fondi usule selle vajadusse. Ma kutsun teid kõiki nägema seda memoriaalina möödunud aegadele. Eelolevatel aegadel tuleb jätkata tööd vabaduse säilitamiseks.

Preester Vello Salo: Me ei õnnista hirmu ega õudust vaid anname Issanda õnnistuse sellest õppimisele.